

УДК 712.253:72.052

ВІКОВІ ДЕРЕВА ПАРКОВИХ ЗОН СУЧАСНОГО МЕГАПОЛІСУ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ

І. І. ВАКУЛИК, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації

E-mail: vakulyk@ukr.net

О. Ю. БАЛАЛАЄВА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації

E-mail: olena.balalaeva@gmail.com

Національний університет біоресурсів і природокористування України

<https://doi.org/10.31548/bio2018.05.019>

У роботі проаналізовано історичну цінність вікових дерев, які подарував нам Київ – каштан Петра Могили, клен Казакова, найстарішу шовковицю, найстаріші черешню та бузок, вічні дуби, найдавніші кипарисник, ясени та інші пам'ятні дерева, занесені до Державного реєстру України. Вікові дерева паркових зон сучасного мегаполісу мають не лише ботанічну, але й історичну цінність. Збереження на місцях та на загальнодержавному рівнях унікальних вікових дерев допоможе упроваджувати Європейські екологічні норми та правила урбоекології до стандартів сучасного життя.

Ключові слова: Київ, мегаполіс, парки, природно-заповідні території, пам'ятні дерева, історичні дерева, індустрія дозвілля, соціальна комунікація

Актуальність. На території сучасного мегаполісу знаходиться приблизно 120 парків, які мають загальнодержавне і місцеве значення. Серед 500 видатних дерев України 20 розташовані у найбільшому мегаполісі нашої держави. Усі природно-заповідні території м. Києва мають не лише різні статуси, різняться масштабами територій та колекціями таксономічних одиниць, але й цікаві власною історією.

Актуальність заявленої проблематики полягає у необхідності вивчення вікових дерев, які зростають у паркових зонах сучасного мегаполісу, з метою встановлення їх історико-культурної, наукової, освітньої та естетичної цінностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню природно-заповідного фонду великих міст України присвяче-

но наукові розвідки Р. Дудіна, О. Багацької, А. Голуба, В. Борейка, Б. Буркинського, Т. Галушкіної, Н. Гатальської та ін. Однак паркові зони сучасного мегаполісу вивчалися у контексті трансформаційних зрушень крізь призму «зеленої» економіки, або в історичному аспекті розвитку планувальної структури парків (праці М. Гродзинського, Н. Олексійченко, А. Кушніра, О. Суханової, О. Зібцевої тощо), або з погляду покращення стану їх благоустрою [6] чи фітодизайну [11]. Паркам, як єдиному комплексу індустрії дозвілля, надавалось велике значення, а його окремі предстваники – вікові дерева із власною біографією – немовби загубилися у паркових зонах сучасних мегаполісів. Відтак естетична цінність цих унікальних дерев відійшла на задній план, і у контексті

соціальної комунікації вони почали втрачати власний невербальний образ.

Мета дослідження полягає у виявленні історичної, наукової, освітньої та естетичної цінностей старовинних дерев м. Києва з подальшою роботою у напрямку створення єдиного державного реєстру різних категорій зелених насаджень, серед яких чільне місце належатиме цінним деревним породам.

Матеріали і методи досліджень. Робота здійснювалась у рамках проекту № 110/551-пр «Розробка новітніх принципів створення реєстру цінних рослин парків і скверів м. Києва на основі термінологічних стандартів». У роботі використано загальнонаукові методи: метод спостереження зумовлений завданням нашого дослідження – максимально об'єктивно висвітлити дану проблематику; діалектичну єдність аналізу й синтезу застосовано, коли описували вікові дерева у цілісній картині світосприйняття паркових зон; при встановленні статусу вікових дерев послуговувалися дедуктивним методом; описовий метод – із метою інтерпретації досліджуваного явища; а також елементи зіставно-типологічного методу.

Результати дослідження та їх обговорення. Що таке вікові дерева? Це дерева-довгожителі, приблизний вік яких сягає понад 100 років, а обхват стовбура на відстані 1,3 м від землі більшості із них становить понад 4,5 м. Такі дерева ми називаємо також видатними деревами, оскільки вони мають власну історію, а відтак були занесені до Державного реєстру України [12]. Список таких дерев було складено та опубліковано Київським еколого-культурним центром у 2011 році. Але проміжок часу, вимірюваний майже десятиліттям, вносить власні корективи, зважаючи на які ми просто зобов'язані. Отже розглянемо славетні історичні дерева, які подарував нам Київ. У роботі використано фотографії, презентовані Київським еколого-культурним центром та І. Ю. Парнікозою.

Рис 1. Клен Казакова

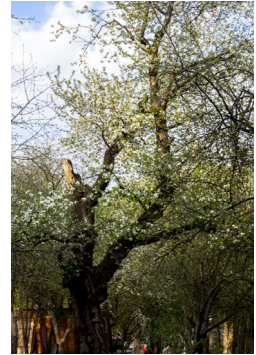

Рис 2. Черешня Бурдзинського

Найстаріший та найбільший клен (*Acer negundo* – Клен ясенolistий, що у народі прозваний кленчаком чи кленком) – клен Казакова віком понад 150 років (висота 15 м, обхват 4,5 м) зростає у Національному Ботанічному саду імені М. М. Гришка (рис. 1); найстаріший каштан (*Aesculus hippocastanum* – Гіркокаштан звичайний) – каштан Петра Могили віком 300 років (висота 25 м, обхват 4,2 м); найстаріша 200-річна шовковиця (*Morus* – Морва, яку називають ще як шовковичне дерево, тутовник) – Шовковиця Шевченка (висота 10 м, обхват 3,4 м), росте серед колекцій Ботсаду НАН України (про ці дивовижні дерева вже йшлося у наших попередніх розвідках). За легендою, цю шовковицю посадили ченці Видубицького монастиря, які привезли насіння шовковиць із Середньої Азії. Інша ботанічна пам'ятка – *Prunus avium*, синон. *Cerasus avium* (у народі – вишня пташина) – це найстаріша черешня, посажена В. Бурдзинським, якого вважають ініціатором створення і засновником Київського зоопарку (рис. 2). Вік дерева становить понад 100 років, росте поруч із Колесом огляду. Найстаріший бузок (*Syringa*, а у народ. побутованні – буз, біз, райдереву) має вік близько 100 років, росте посеред 20 подібних кущів (рис. 3) Саду бузку у Національному Ботанічному саду імені М. М. Гришка НАН України.

Рис. 3. Найстаріший бузок

Рис. 4. «Ополченський» дуб

Рис. 5. Дуб Тотлебена

За переказами, бузок був привезений із колекції німецького політичного діяча часів Третього Рейху. Нині обхват стовбура рослини на рівні 0,5 м від землі становить 1,40 м, висота 4 м.

У південній частині м. Києва на Лисій горі (історичній місцевості Європи, яку В. Чопик назвав «еталоном флори урбанізованих територій» за п'ять регіонально-рідкісних видів, занесених до Червоної книги України) [10], і яка є об'єктом історико-культурної спадщини, зростають не менш цікаві представники вікових дерев. Статус дерев, що охороняються, отримали 300-річні **дуби** (*Quercus robur* L., синон. *Quercus pedunculata* – Дуб звичайний, або Дуб черешчастий) «Ополченський» і «Тотлебена» зі схилів Столичного шосе (рис. 4 і 5). Наприклад, дуб Тотлебена, вік якого перевищує 300 років, розташований на території ландшафтного парку (Лиса гора) і був свідком будівництва фортифікаційної споруди Лисогірського форту – Київського укріпрайону з розгалуженою системою потайних ходів підземних тунелів і казематами. Тому дерево й носить ім'я інженера, автора проекту форту – Едуарда Тотлебена. Висота дерева – 30 м, обхват – 4,5 м.

У Шевченківському районі м. Києва по вул. Тираспільській 43/1 зростає представник вічнозелених хвойних дерев **кипарисо-**

вик (*Chamaecyparis – Кипарисовик*), висота якого сягає 10 м, а обхват – 2,1 м (рис. 6). Названий він на честь С. Сухіна, який знайшов це вікове дерево і надав про нього інформацію до Київського еколого-культурного центру. Поруч із виробничими майстернями заводу «Арсеналу» (поблизу музею) обабіч однієї з центральних вулиць зростають три стрункі **ясени** (*Fraxinus excelsior* L. – *Ясен звичайний, Ясен високий*) з ажурною кроною, названі на честь того самого Тотлебена. І вік дерев сягає у позаминуте століття. 150-річні красені милують око киян та гостей (рис. 7). Ще Одне 120-річне дерево *Гіркова каштану кінського* зростає по вул. Рибальській, 10 (рис. 8). Відповідно до пункту «і» статті 15 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Ст. 27-28, 51-53 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» Київською міською радою було прийняте Рішення від 22.05.2013 за № 315/9372 «Про оголошення природних об'єктів ботанічними пам'ятками природи місцевого значення у м. Києві» – і вищезгадані дерева отримали новий статус свого «існування». Тому поповнився загальний список вікових дерев-ботанічних пам'яток, що у майбутньому послугує підставою до внесення сучасного мегаполісу до Книги рекордів у номінації

Рис. 6. Кипарисовик Сухіна

Рис. 7. Ясен Тотлебена

Рис. 8. Каштан Іващенко

заповіданих вікових дерев. Усі вони мають не лише ботанічну, але й історичну цінність [1; 2; 4]. Ці дивовижні велетні є зовсім поруч із нами, однак часто ми не помічаємо їх у мегаполісах, або не здогадуємось про їх існування.

Вважається, що дерева наділяють людину силою, здоров'ям та мудрістю. Наприклад, у Індії та Шрі Ланці священним деревом є Бодхі, тому що п'ять тисяч років тому під цим деревом відкрилася таємниця Всесвіту принцові Гаутама (Будді). В Індії навколо такого дерева пов'язують сарі, запалюють масляні лампи, обходять по колу тричі, що є знаком глибокої поваги. Також вважають, що такий ритуал наповнить людину силою дерева, і це допоможе в здійсненні бажань. Шамани з Сибіру радять людям, які захворіли, піти до лісу, вибрати велике дерево та обійняти його, просячи здоров'я та довголіття. Якщо наміри людини щирі, Дух дерева забере хворобу та дасть силу та енергію [5].

На думку зарубіжних дослідників, у різних народів існувало кілька ступенів культу дерев [7]. «Саме завдяки своїй силі, міці, дівості, інакше кажучи, завдяки тому, що через дерево відкривається якась надлюдська реальність (...), дерево стає священним (...). Дерево або рослина, як такі, ніко-

ли не бувають сакральними; вони знаходять сакральність через причетність до вищої реальності (...). Не буває культу дерева як такого: за образом дерева завжди відкривається якась духовна сутність» [8].

Ще Птоломеї Клавдій у логіко-філософському трактаті «Пері критηρίου καί ηγεμονικού» (лат. «De iudicandi facultate et animi principatu») зазначав, що чуттєвий початок душі отримує вплив через посередництво органів сприйняття і перетворює отримані дані на презентаційну форму подання (φαντασία), транспортуючи розумові. «Розум сприймає ці чуття, залучаючи способи мислення й судження. Чуттєва здатність судить тільки про те, що вона сама отримує, але не судить про речі, розум же судить про те, що надходить йому від чуттів у формі уявлень, і власне про сам стан речей. Без чуттів розум був би сліпим, але по відношенню до чуттів – саме він володар, у ньому міститься пам'ять, початок дій і розуміння» [9]. «Оскільки складається людина з душі й тіла, то, щоб бути щасливою, треба їй обидва мати в доброму стані. А тому, по-перше, повинна вона бути й розумом чудовою, й волею бездоганною, й здоров'ям обдарованою тілесним, під іменем якого розміщення й красу розуміти потрібно» [8].

Висновки і перспективи. Наслідуючи Епікура, вживають «Cognosce te ipsum». Пізнаючи світ, ми пізнаємо себе у ньому. І наскільки ми володіємо інформацією, наскільки вдало її використовуємо, настільки збагачуємо себе духовно. Наша пам'ять немовби співіснує з часовим континуумом. Отже, пам'ятні дерева переплітають минуле з майбуттям. Вони є не лише об'єктами природно-охоронного комплексу, але й виконують оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

Сучасний Київ XXI століття – динамічне місто із надпотужними темпами тери-

торіального росту та житлового будівництва, стрімким збільшенням кількості населення, а отже, новими, більш високими запитами щодо якості середовища проживання. То ж генетичне різноманіття вітчизняної та світової флори позитивно впливає на формування екологічної культури, просвіти, природоохоронного виховання людей. А збереження на місцях та на загальнодержавному рівнях унікальних вікових дерев допоможе упровадити Європейські екологічні норми та правила урбоекології до стандартів сучасного життя.

Література

1. Kushnir A. I., Vakulyk I. I. Цінність унікальних вікових дерев – пам'яток природи. Біоресурси і природокористування, 2018. Т. 10. № 3-4. URL:<<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Bio/article/view/11270>>. (дата звернення: 28.09.2018).
2. Vakulyk I. I. Greenery of Kyiv parks and public gardens: to the issue of a description. Науковий вісник НУБіП України. Серія: Гуманітарні студії. 2018. №. 280. Р. 83-87. URL:<<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Gumanitarni/article/view/10925/9564>> (дата звернення: 20.09.2018).
3. Борейко В. Е. Лесной фольклор. Древа жизни и священные рощи URL:<<http://www.ecoethics.ru/old/b05-1>>(дата звернення: 28.09.2018).
4. Вакулик І. І. Юридичний статус природно-заповідних територій м. Києва. Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри (Кропивницький, 7–8 квітня 2017 р.). Кропивницький : «КОД». 2017. С. 96-98.
5. Гайденко П. П. и др. Античная философия: Энциклопедический словарь. Москва : Прогресс-Традиция. 2008. 896 с.
6. Дудин Р. Б. и др. Паркові насадження м. Хмельницького: сучасний стан та шляхи оптимізації. Біоресурси і природокористування, 2017. Т. 9 N. 5-6. С. 125-130. URL:<<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Bio/article/view/9609>> (дата звернення: 23.02.2018).
7. Еліаде М. Трактат з історії релігій [пер. з фр. Олексія Панича]. Київ : Дух і Літера. 2016. 520 с.
8. Крип'якевич І. Український світогляд. Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. Львів : Інститут народознавства НАНУ, 2001. С. 151-166.
9. Нічик В. М. Суспільно-політичні погляди Ф. Прокоповича. URL:<<http://litopys.org.ua/prosor/proc105.htm>>
10. Парникоза И. Ю. Лысая гора – урочище в потоке времени. Национальный историко-архитектурный музей «Киевская крепость». Киев, 2017. URL:<<https://www.myslenedrevo.com.ua/ru/Sci/Kyiv/LysaGora/Intro.html>>
11. Посібник з вуличного дизайну м. Києва. Версія 13.07.2015. URL:<https://kievcity.gov.ua/done_img/fp>
12. Флористичне і ценотичне різноманіття у відновленні, охороні та збереженні рослинного світу: монографія. Київ : Видавництво Ліра-К. 2018. С. 411-441, 473-474.

References

1. Kushnir, A. I., Vakulyk, I. I. (2018) Tsinnist unikalnykh vikovykh derev – pamiatok pryrody [Value of unique old trees - a natural monument]. 10. 3-4. URL:<<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Bio/article/view/11270>>

2. Vakulyk, I. I. (2018) Greenery of kyiv parks and public gardens: to the issue of a description. Scientific Bulletin of NUBiP of Ukraine. Series: Humanitarian studios. 280. 83-87. URL:<<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Gumanitarni/article/view/10925/9564>
3. Boreyko, V. E. (2018) Lesnoj fol'klor. Dreva zhizni i svyashchennye roshchi [Forest folklore. Tree of Life and Sacred Groves]. URL:<<http://www.ecoethics.ru/old/b05-1>
4. Vakulyk, I. I. (2017) Yurydychnyi status pryrodno-zapovidnykh terytorii m. Kyieva [Legal status of the natural-protected territories of Kyiv]. Naukovi poshuky u III tysiacholitti: sotsialnyi, pravovyi, ekonomichnyi ta humanitarnyi vymiry [Scientific searches in the 3rd millennium: social, legal, economic and humanitarian dimensions]. Proceedings of the 2rd International Scientific and Practical Conference «Scientific searches in the 3rd millennium: social, legal, economic and humanitarian dimensions. Kropyvnytskyi. 96-98.
5. Gaidenko, P. P. et al. (2008) Antichnaya filosofiya: Enciklopedicheskij slovar' [Ancient Philosophy: An Encyclopedic Dictionary]. Moscow. Progress Tradition. 896.
6. Dudin, R. B., Bagatskaya, O. M., Levus, T. M, Vakulyk, I. I. (2018) Parkovi nasadzheniya m. Khmelnytskoho: suchasnyy stan ta shlyakhy optymizatsiyi [Park plantings of the city of Khmelnytsky: modern state and ways of optimization]. 9. 5-6. 125-130.
7. Eliade, M. (2016) Traktat z istorii religii [Treatise on the history of religions]. Kyiv. Dukh i Litera. 520.
8. Krypiakevych, I. (2001) Ukrainskiy svitohliad [Ukrainian world view]. Ivan Krypiakevych u rodynni tradytsii, nautsi, suspilstvi [Ivan Krypyakevych in the family tradition, science, society]. Lviv. Instytut narodoznavstva NANU. 151-166.
9. Nychyk, V. M Public-political views of F. Prokopovich. (n.d.). Retrieved from <http://litopys.org.ua/procop/proc105.htm>
10. Parnikoza, I. Yu. (2017) Lysaya gora – urochishche v potoke vremeni [Bald Mountain – tract in the flow of time]. Nacional'nyy istoriko-arhitekturnyj muzej «Kievskaya krepost'» [National Historical and Architectural Museum «Kiev Fortress»]. URL:<<https://www.myslenedrevo.com.ua/ru/Sci/Kyiv/LysaGora/Intro.html>
11. Kyiv Street Design Guide. (2015). Retrieved from https://kievcity.gov.ua/done_img/fpdf
12. Nikolaenko, S. M. ed. (2018) Florystychni i tsenotychni riznomanitnyta u vidnovlenni, okhoroni ta zberezheni roslynnoho svitu [Floristic and cenotic diversity in recovering, protection and preservation of the plant world]. Kyiv: Publishing House Lyra-K, 476.

SUMMARY

I. I. Vakulyk, O. Yu. Balalaieva. *Century-old trees of modern metropolis park zones as a means of communication. Biological Resources and Nature Managment. 2018. 10, № 5–6. P. 156–162. <https://doi.org/10.31548/bio2018.05.019>*

The article considers Kyiv park zones, which are the objects of a single nature protection complex, “programmed” to perform recreational and relaxation functions; which have historical, cultural, scientific, educational and aesthetic values. Scientific Novelty: park zones of a modern metropolis as a means of communication support the informational code in the context of social communication; they serve as a source of leisure industry in the time-space dimension, and have a positive effect on the formation of ecological culture. The urgency of the stated problem is the need to study century-old trees that grow in park areas of the modern metropolis, with the goal of establishing their historical, cultural, scientific, educational and aesthetic significance. Therefore, they have not only botanical but also historical values. The paper analyzes the historical value of the trees grown in Kyiv – chestnut tree of Petro Mohyla, Kazakov’s maple, the oldest mulberry tree, the oldest cherry or lilac trees, eternal oaks, ancient cypress, ash trees

and other memorable trees, listed in the State Register of Ukraine. Methodology. The conducted research is to identify the factors that confirm the working hypothesis about the need to create a single state register of valuable species of trees and bushes in different categories of green plantations, which in general form the natural environment and is a significant lever of natural resources in Ukraine. All nature reserve areas of Kyiv have not only different statuses, but they also vary in territories and collections of taxonomic units, and have their own interesting history. Therefore, they have not only botanical but also historical value. Conservation of unique century-old trees both in the field and at the national level will help to introduce European environmental norms and rules of urboecology into standards of modern life. Time makes its own adjustments, which we owe.

Keywords: Kyiv, metropolis, parks, nature reserve areas, memorable trees, historical trees, social communication

АННОТАЦІЯ

И. И. Вакулик, Е. Ю. Балалаева. Вековые деревья парковых зон современного мегаполиса как средство коммуникации. Биоресурсы и природопользование. 2018. 10, № 5–6. Р. 156–162. <https://doi.org/10.31548/bio2018.05.019>

Актуальность заявленной проблематики заключается в необходимости изучения вековых деревьев, которые произрастают в парковых зонах современного мегаполиса, с целью установления их историко-культурной, научной, образовательной и эстетической значимости. Поэтому они имеют не только ботаническую, но и историческую ценности. В работе проанализирована историческая ценность деревьев, которые подарил нам Киев – каштан Петра Могилы, клен Казакова, старейшая шелковица, древнейшие черешня и сирень, многовековые дубы, древнейший кипарисник, ясени и другие памятные деревья, занесенные в Государственный реестр Украины. Методология исследования состоит в выявлении

факторов, подтверждающих рабочую гипотезу о необходимости создания единого государственного реестра ценных пород деревьев и кустарников в различных категориях зеленых насаждений, в целом формируют окружающую среду и являются весомым рычагом природных ресурсов Украины. Сохранение как на местах, так и на общегосударственном уровнях уникальных вековых деревьев поможет внедрять Европейские экологические нормы и правила урбоэкологии в стандарты современной жизни. Время вносит собственные коррективы, учитывать которые мы просто обязаны.

Ключевые слова: Киев, мегаполис, парки, природно-заповедные территории, памятные деревья, вековые деревья, социальная коммуникация